

Bettelheim Samu (1933): *Pozsonyi nyomtatványok*. Hebraica és Judaica, Pozsony.
 Dán Róbert (1966): Résit há-dáfusz há-ivri be-Hungarija. *Kirját Széfer*, 42. 497–502.
Encyclopaedia Judaica (1971) kiemelt címszavai. Jerusalem.
 Freidberg, Ch. B. (1951–1956): *Bét Éked Sepharim*. I–IV. Tel-Aviv.
 Greenwald Juda Jekutuél (1913): *Há-J'hudim b'Hungárijá*. Vác.
 Gulyás Pál (1931): *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*. Budapest.
Kirját Széfer (1948), 24. 3.
 Petrik Géza (1885): *Magyar könyvészet, 1860–1875*. Budapest.

Petrik Géza (1888–1892): *Magyarország bibliographiája. Bibliographia Hungariae, 1712–1860*. I–IV. Budapest.
 Petrik Géza (1908–1913): *Magyar könyvészet 1866–1900. I–II*. Budapest.
 Shunami, Slomo (1936): *Bibliography of Jewish Bibliographies*. Jerusalem.
 Szinnyei József (1891–1914): *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Budapest. In uő. (1980–1981): *Magyar írók élete és munkái*. (Reprint kiadás). Budapest.

Frank D. Dániel
 ELTE, BTK

A felvilágosodás eszmerendszerének megjelenése Fináczy Ernő *Elméleti pedagógia* című művében

1789 szeptemberében a Berlinische Monatsschriftben Moses Mendelssohn feltette a kérdést: Was ist Aufklärung? Mi a felvilágosodás? A köntigsbergi filozófus, Immanuel Kant válaszolt rá, s fő mondanivalóját latinul fogalmazta meg: Sapere aude! Merj tudni! – Szélesebb értelemben: merd felhasználni az észet, a tapasztalatot, a tudományt, szóval mindazt, ami az embert emberré teszi. Az így felfogott felvilágosodást hirdették a francia „filozófusok”, akik nem szaktudósok voltak, hanem írók vagy még inkább literátorok, akik egyaránt foglalkoztak szépirodalommal, művészetekkel, tudománnyal.

Felvilágosodás-vita az első világháború utáni magyar szellemi életben

A magyar felvilágosodás korszakának az 1770 és az 1820-as évek közötti időszakot szokták jelölni. Ennek első szakasza az 1772 és 1795 közötti évtizedekre esik, amikor a felvilágosodás eszméinek elterjedésével egyidőben kibontakozik a nemzeti mozgalom, amely a magyar nyelv fejlesztéséért, valamint az anyanyelvű irodalom és tudomány kibontakozása érdekében szállt síkra. A nyelvi és kulturális célokból indult törekvések a francia forradalom nyomán társadalmi és politikai téren is radikalizálódnak, ám a magyar jakobinus mozgalom elfojtása után, 1795-től kezdve ismét visszaszorulnak a nyelvi és művelődési területre, sőt sokáig még ott sem érik el eredeti lendületüket (Fehér, 1999).

Fehér Katalin (1999, 11.) szerint a magyar felvilágosodás korának e második korszakára (1795–1825) ezért eleinte a császári-rendi kompromisszum volt jellemző (1810-ig), majd az 1810-es évek folyamán ismét megélné a nemzeti ellenállás. E korszakok megítélése természetesen ellentmondásos. Elég csak arra gondolnunk, hogy magának a felvilágosodásnak a filozófiája sem volt egységes. A filozófusok politikai, etikai, közgazdasági, metafizikai vagy éppen az általunk vizsgált pedagógiai nézetei merőben különböztek egymástól.

Az elvesztett világháború után a tudomány művelői körében megnőtt a korszak iránti érdeklődés. 1920 őszén Szeffü Gyula és Domanovszky Sándor támogatásával a Magyar

Történelmi Társulat három hónapos ösztöndíjat biztosított többek között olyan tehetséges fiatal történészeknek, mint Miskolczy Gyula, Hajnal István, Mályusz Elemér, hogy Bécsben kutassanak.

Ezen időszak egyik intellektuálisan legmagasabb színvonalú vitájában a protestáns Mályusz (2002) vitatta a katolikus Szekfünek azt a nézetét, hogy az európai műveltséget, illetve annak legújabb eredményeit csak a Habsburgok közvetítésével ültethették át a magyar talajba. A Szekfü-féle felfogással szemben úgy vélte, a barokk a vallási türelmetlenség és a fanatizmus, a központosított államhatalom kifejezője és igenlője. A barokk világnézet, melynek gazdasági életét a merkantilizmus határozta meg, nem engedte az egyén kibontakozását és érvényesülését. Ezzel szemben a felvilágosodás világnézete elősegítette a természettudományok fejlődését, megvalósította a polgár embereszményeit, a fejlődésgondolatra épülő új történelemfelfogást, és a barokk képzőművészet-kultusz helyett a literatúra és a ráció elsőbbségére alapozta a művészetek értelmezését. (1)

Mályusz a felvilágosodásnak nem vallás-, hanem egyházellenes voltát hangsúlyozta, amely az emberi szellemet az utóbbi uralma alól kívánta felszabadítani. Szerinte ez a protestantizmus és a természettudományok segítségével sikerült. A természettudományi fejlődést két tényezőtől eredezteti: a baconi nominalizmusra visszavezethető indukciós következtetési eljárásból, valamint a Kopernikusz, Galilei, Kepler eredményeire alapozott matematikából és mechanikából, amely magába olvasztotta az epikureus atomizmust is. Nem véletlenül utal a neves olasz fizikusra. Galilei büszkén vallotta *Discorsi (Matematikai érvelések...)* (1986) című művében: „Azt is megfigyelték, hogy az eldobott testek pályája valami görbe vonalat ír le; de hogy ez a parabola, azt sem állapították meg. Ezeknek az állításoknak a helyességét és még sok más érdekes dolgot én bizonyítottam be. S mindezekkel, amiket hitem szerint legtöbbre lehet értékelni, szabaddá vált az út egy összefoglaló és kiváló tudományhoz, amelyhez a mi munkánk csak az elemeket jelentik, s amelyekben egy mélyebb szellem ura lehet az elrejtett és ismeretlen dolgoknak.”

Galilei kísérletei azt bizonyították, hogy a szabályok kivétel nélkül minden esetben érvényesek. Csak tovább kell menni az úton, és a világ összes jelensége matematikai kísérlettel megmagyarázható (Mályusz, 2002). Ebben az ismeretelméleti optimizmusban Fináczy Ernő (1850–1935) nem osztozott.

Fináczy Ernő

Fináczy Ernő 1880-ban szerzett latin–görög szakos diplomát, majd rövid ideig középiskolai tanárként tevékenykedett. Az Országos Közoktatási Tanács előadója (1891), majd ügyvezető alelnöke (1905–19) volt. Részt vett a Magyar Pedagógiai Társaság alapításában,

Fináczy a történelmi tényeket katolikus világnézete alapján értékelte. A történelem nála az erkölcsi tökéletesedés folyamata, melyben a nevelés központi szerepe az egyes ember erkölcsileg mind magasabbra emelésében, tökéletesebbé tételében csúcsondik ki. A végső cél az erkölcsi tökéletesedésre való képessé tétel, ami az abszolút értékek (jó, igaz, szép) megismerésében és tudatos megvalósítására való törekvésben nyilvánul meg. A teljes tökéletesség e felfogás szerint a vallásban, Isten létezésében található meg, mert „benne egyesül a teljes igazság, teljes jóság, teljes szépség, vagyis a teljes, abszolút tökéletesség.

amelynek 1904-től elnöke, 1925-től örökös tiszteletbeli elnöke volt. 1901-től 1930-ig a budapesti egyetem pedagógia professzora; e munkája során a pedagógia minden területével foglalkozott. Neveléstörténeti, neveléelméleti és didaktikai munkásságával nagy hatást gyakorolt több generáció pedagógiai szemléletmódjára. Méltatói elsősorban műveinek tartalmi gazdagsága, történeti megalapozottsága, rendszeres, logikus felépítése miatt tisztelik. Mindezek mellett kiváló stílusban, közérthetően fogalmazott. Alkotói tevékenységét vallásos, idealista világnézet, a herbarti pedagógiában gyökerező szemlélet jellemezte. Tudományos kutató- és irodalmi munkásságának középpontjában egyetemes és magyar neveléstörténeti művei állnak. Ezek közül a legjelentősebbek: *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában* (1899–1902), *Az ókori nevelés története* (1906), *A középkori nevelés története* (1914), *A renaissancekori nevelés története* (1919), *A újkori nevelés története* (1927), *Neveléelméletek a 19. században* (1934). Neveléstudományi koncepciójának részletes kifejtését *Elméleti pedagógia* (1937) című munkája nyújtja.

Az Elméleti pedagógia

Az *Elméleti pedagógia* 1937-ben, szerzője halála után két esztendővel jelent meg; Nagy J. Béla és Prohászka Lajos rendezték sajtó alá egyetemi előadásainak anyagát. Mint Balogh László, az 1995-ös reprint kiadvány tanulmányának szerkesztője jelzi, ezek a körülmények nem kérdőjelezik meg a tartalom eredetiségét. Az *Elméleti pedagógia* kéziratának első fogalmazásával Fináczy ugyanis 1922-ben elkészült, melyet 1924-ben letisztázott, majd egyes részeit át is dolgozta.

Fináczy tudományos életprogramja egyik részfeladatának tekintette az elméleti pedagógia alapkérdéseinek elemzését és kidolgozását. 1903-ban a hazai pedagógiai irodalom hiányosságairól tartott szemléjében elsőként említette a tudomány korabeli színvonalán álló elméleti pedagógia hiányát, amely szigorúan tudományos rendszerbe foglalva adná a pedagógia elméletét (Balogh, 1995).

A herbarti hagyományokhoz hűen az *Elméleti pedagógia* két nagy tartalmi egységre tagolható: a teleológiára és a metodológiára. A teleológia a nevelés cél jellegű megalapozását adja, míg a metodológia feladata annak megvalósítása, hogy – ezen elmélet szempontjából – mik a nevelés részei, eszközei (Pukánszky és Németh, 1996, 456.). Fináczy életműve több darabjában is kísérletet tett a herbarti tudományos tételek magyarázatára és védelmére, ugyanakkor megújításukra és megváltoztatásukra is. Ennek is köszönhető differenciált álláspontja, amit a reformpedagógia és a gyermektanulmányok eredményeivel és egyes szerzőivel kapcsolatosan kialakított. Ahogy Balogh László fogalmazott nagy hatású művéről: nem a filozófiai háttér és az alapelvek, hanem kifejezetten a pedagógiai részek adják az olvasók számára a ma is maradandót.

A kanti hatás

Chaunu (1998, 23. o.) szerint Newton és Kant jelölte ki a felvilágosodás eszméinek útját. Kant Galilei ismeretelméleti optimizmusát már nem osztva, 1781-ben megjelentetett *A tiszta ész kritikája* (2004) című művében fogalmazta meg az ész tehetetlenségének beismerését.

Kant személyisége, kristálytisztá logikája meghatározó hatással volt Fináczy Ernő munkásságára is. Nem véletlen, hogy nevelési teleológiájában, fogalmak magyarázatánál szívesen hivatkozott rá.

Kant úgy vélte, valamennyi tapasztalatunk csak feltételes és közelítőleges igazságokat tartalmaz, abszolút igazság pedig csak a tapasztalat előtt, azon kívül és attól mentesen található. Amit valóságnak nevezünk, ama szemléleti világ, melyet „érzéketlenségünk”, a tiszta szemléletek transzcendentális, a priori, minden tapasztalatot megelőző képessége hoz létre.

Mindez tehát jelenség csupán, eszményi világ, melyben a dolgok pusztán tudatunk jelenségeiként léteznek, nem úgy, ahogy magukban vannak. A világ ezért – ahogy Kant (2004) fogalmazza – egyszerre bír „empirikus realitással” és „transzcendentális idealitással”.

A *gyakorlati ész kritikájában* (1991) Kant az erkölccsel foglalkozik: Cselekedj mindig úgy, hogy akarated maximája egyszersmind egy általános törvényhozás elve is lehessen! Az erkölcsi törvény kategorikus imperatívusz: abszolút módon érvényes, függetlenül minden feltételtől és körülménytől. Érvényes mindenütt és mindenkor, minden tapasztalatnál előbb és mindenfajta tapasztalati igazolás nélkül. Ahogy fogalmaz: „Az erkölcs voltaképp nem arra tanít meg, hogyan tehetjük magunkat boldoggá, hanem arra, hogyan lehetünk méltók a boldogságra.” (Kant, 1991)

Kant szerint kötelességérzetből, nem hajlamból kell tehát követnünk az erkölcsi törvényt.

Fináczy világnézete

Fináczy a történeti tényeket katolikus világnézete alapján értékelte. A történelem nála az erkölcsi tökéletesedés folyamata, melyben a nevelés központi szerepe az egyes ember erkölcsileg mind magasabbra emelésében, tökéletesebbé tételében csúcsozódik ki. A végső cél az erkölcsi tökéletesedésre való képesség tétel, ami az abszolút értékek (jó, igaz, szép) megismerésében és tudatos megvalósítására való törekvésben nyilvánul meg. A teljes tökéletesség e felfogás szerint a vallásban, Isten létezésében található meg, mert „benne egyesül a teljes igazság, teljes jóság, teljes szépség, vagyis a teljes, abszolút tökéletesség”.

Konzervatív alapról támadja a nevelői gondolkodás forradalmasítására irányuló mozgalmakat. Nem hisz a rousseau-i eszmékben; abban, hogy a gyereknevelésben is, mint az élet egész stílusában, vissza kell térni a természethez. „A megköttöttséget a szabadságnak kell felváltani hamis jelszójával a legszélsőségesebb javaslatok merülnek fel, melyek alapjaiban támadják a hagyományokban gyökerező iskolát.” (2) A szabadság, fejti ki, önmagában nem hozta meg a várt eredményt. Már a világháború előtt jelentkezett a szellemi túltelítettség érzése, az a bizonyos kultúracsömör, mely Ibsen, Nietzsche, Dosztojevszkij műveiben tükröződik: az az érzés, hogy a közélet beteg, elvesztette egyensúlyát, meghasonlott önmagával, oly feszültség súlya alatt nyög, melytől csak egy egészen gyökeres erkölcsi megújulás szabadíthatja meg (Fináczy, 1937, 10.). Mert az addigi fejlődés nem hozta meg azokat az eredményeket, melyeket az emberek a neveléstől vártak, vagyis a boldogságot, békét, harmóniát, az emberiséget, a szeretetet. Ebben a nyomasztó lelkiállapotban látta a radikális pedagógiai irányzatok megjelenésének fő okát: „Mindenki a neveléstől várja a megkönnyebbülést, az újféléképp gondolt neveléssel akarja visszaadni az emberiségnek a nyugalomát. Innen a gombamód felburjánzott, legnagyobb részben radikális pedagógiai javaslatok, sokat ígérő panaceák, melyektől az illetők a közlélek megújódását, egy új világ felépítését várják”; „Igazán lehet mondani, hogy ebben a boszorkánytáncban egyedül a katolicizmus nem veszette el a fejét” (Fináczy, 1937).

Elveti Rousseau és követőinek azt a nézetét, amely a pozitív nevelést a természetbe való erőszakos, tehát jogosulatlan beavatkozásnak minősíti. Ezt az álláspontot abból a téves feltevésből eredezteti, hogy a gyermek természete feltétlenül jó, s így a tökéletesnek a természetre bízása semminemű kockázattal nem jár. Ha Rousseau tanítását követnők, egyáltalán semmi biztosítékunk nem volna, hogy az erkölcsi célt növendékünk meg fogja-e közelíteni, hogy a természet el fogja-e vinni oda, ahová a nevelés célja mutat. Önfegyelmzésre, igazságosságra, önzetlenségre nevelni kell az embert; magától nem tanul meg indulatain uralkodni, osztó igazságot gyakorolni és a társas kötöttségért áldozni (Fináczy, 1937, 41.).

Fináczy a zűrzavarból és összevisszaságból kivezető egyik legfontosabb feladatnak a szilárd pedagógiai álláspont megteremtését tartotta. „Értek olyan álláspontot, mely a pártok felett áll, mintegy sub specie aeternitatis, mely tehát idő- és természetfölötti, azaz abszolút

érvényű.” Ennek tisztázása érdekében definiálta a világnézet fogalmát: „...az összes valóság céljairól és végső okairól való egységes képet, tehát világképet, világszemléletet, mely nélkül nevelésről nem lehet beszélni. Azt hiszem, ezt bővebben nem is kell bizonyítanom. A nevelés oly általános tevékenység, annyira összefügg mindennel (Jean Paul mondja, hogy »über die Erziehung schreiben, heisst über alles auf einmal schreiben«), oly sokszorosán és erősen belekapcsolódik egész életünkbe, hogy valamint az életről, úgy a beléje kapcsolódó nevelésről is kell valami koncepcióknak lennie, nevezetesen állást kell foglalnunk bizonyos alapkérdésekkel szemben, aminők például: Mi a világ lényege? Anyagi vagy szellemi természetűek-e a világ végső elemei? Okság vagy célszerűség nyilvánul-e benne? Mit tartunk jónak vagy rossznak? Melyek az állandó, örök értékek, s melyek a múlékonyak vagy viszonylagosak? Mi az ember rendeltetése? Mi az élet célja? A feleletek, melyeket ezekre a kérdésekre adunk, teszik együttvéve világnézetünket, mely természetesen pedagógiai gondolkodásunkban is tükröződni fog. Amilyen felfogásunk van ezekről a kérdésekről, olyan lesz pedagógiánk szelleme.” (Fináczy, 1937, 11.)

Az 'éducation', a nevelés fogalmát a francia *Enciklopédia* így határozza meg: „A nevelés annak megtanítása, amit tudni kell és gyakorolni kell a társadalmi tevékenységben.” (Köpeczi, 1986, 214.) A gyermeket mindenekelőtt 'citoyen'-né, polgárrá kell nevelni, a társadalom tudatos és aktív tagjává, és olyan foglalkozásokra kell megtanítani őket, amelyek hasznosak a társadalom szempontjából.

„A felvilágosodás alapeszméiből következően a nevelés nem az egyháznak, hanem az államnak ügye: politikum. A nevelés célja jó állampolgárokat nevelni, kik az állam céljai szerint gondolkodnak, éreznek és cselekszenek. Az állam célja pedig egyrészt a gyakorlati erkölcsöt, másrészt a gyakorlati használhatóságot kívánja meg; ezért a nevelés se lehet más, mint olyan, mely az embert erkölcsös és hasznos állampolgárrá teszi.” (3) „Ein gemeinnütziges und glückseliges Leben” – ez a jelszavuk az aufklärístáknak. Fináczy szemében viszont vallás nélkül nincs nevelés. Fináczy az abszolút ideált célozta meg. (4) A pusztán technikai és gazdasági kultúra lelketlen mechanizmusától nála csak úgy szabadulhatunk, ha visszatérünk a nevelés segítségével a vallásban gyökerező eszményekhez.

„Aki a kultúrát vallásos gyökereitől elszakítja, megfosztja a nevelést is igazi értelmétől.” (Fináczy, 1937, 10.) A 18. század nagy elmélkedői közül ezért is veti el Locke és Basedow azon nézetét, hogy azt kell tanítani, ami hasznos vagy közhasznú, rávilágítva az állításokban megbúvó ellentmondásokra: „Rousseau is, mikor az oktatás anyagát akarja megállapítani, azt kérdi: á quoi cela est-il bon? Csakhogy nála a »hasznos« más értelmet nyer, mint amazoknál.” (Fináczy, 1994, 9.)

Mélységes hittel vallotta, hogy egyedül az eszmények állíthatják élettevékenységünket nemes célok szolgálatába. Idealisztikus szemléletének pillérei a vallási és a nemzeti eszmény. Széchenyit idézi: ki-ki akkor szolgálja leghívebben az emberiséget, ha saját nemzete iránt tartozó kötelességét híven teljesíti. Montaigne gondolataival egyetértve hangsúlyozza: „nem a lelket és nem a testet, hanem az embert kell képezni”. A jól nevelt ember műveltségében összhangnak kell lenni, hasonlatosan ahhoz, amit Herbart egyensúlyban lévő érdeklődésnek nevez. Nem lehet az értelemre hatni úgy, hogy a hatással együtt az érzelmek és a vágyak ne jelentkezzenek, s nem lehet az akaratra hatni az érzelmi folyamatok együtthatása nélkül. A nevelés tehát egyetemes ráhatás. „Csak a tárgyalás technikájának okából lehet a nevelést testi, érzelmi, értelmi funkciókra osztani. Minden igazi nevelés az egészséges, okos és jó embert, vagyis az általában kiművelt embert akarja megvalósítani, nem a szakembert vagy a különleges életfeltételek közé kerülő embert; arra törekszik, növendékének olyan egyetemes emberi és nemzeti műveltséget adjon, melyre az illető ráépíthesse az élethivatásától megkívánt készségeket, ismereteket, erényeket. Az élet célja tehát önmagunk, az emberiség és a nemzet tökéletesítése.”

Fináczy a klasszikus műveltség-eszmény képviselőjeként korának kultúrpolitikusait is őszinte hévvel bírálta. A középiskolai reformról szóló törvény (1924. évi XI. tc.) kapcsán

magát Klebelsberget is támadta: „Ezt az intézkedést, mely óhatatlanul maga után fogja vonni tudományos műveltségünk elszegényedését, tetézte az a másik, mellyel a miniszter történelmi és modern irodalmi szakokra készülő tanárjelölteket görög nyelvi érettségi vizsgálat kötelezettsége alól felmentette.”, illetve a bölcsészeti karok idevágó előterjesztésétől a jóváhagyást megtagadta. „Lesznek tehát (mint ahogy már most is vannak) magyar, német, angol, francia, olasz nyelvszakos és történelmi szakos tanáraink, akik nem tudnak görögül. Lesznek magyartanáraink, kik Kölcseyről beszélnek, s a hellenizmusról csak fordítások útján szereztek tudomást és képtelenek ellenőrizni Aristophanes-fordításait.” (Fináczy, 2000) Fináczy itt egy több évszázadra visszanyúló vita utóvédharcosaként a klasszikus műveltség megóvásáért szállt síkra. (5)

Még ennél is szenvedélyesebb bírálattal illette Klebelsberget a hagyományos tantárgyfelosztástól eltérő javaslat miatt. „Talán a legbarbárabb ténykedése az volt a miniszternek, hogy ugyancsak törvényen kívül és törvény ellenére rendes tárggyá tette a gyorsírást. (6) Kérdem, mint nem utolsó pedagógus, hogy van-e helytálló érv, amellyel csak valamennyire is meg lehessen okolni ezt a felfogást, hogy a gyorsírás, ez a pusztán készség, ugyanolyan vagy akár csak hasonló nevelő értékű tárgy legyen, mint matematika vagy a történelem (mert rendes tárggyá tétel ezt az ekviparációt jelenti) s mely némileg megbocsáthatóvá tenné ezt a hallatlan törvénykezést?! Van-e Amerika kivételével (melynek primitív kultúrájú társadalmában minden lehetséges) kultúrállam, ahol ez a durva felfogás úrrá lehetett volna egy közoktatási kormány legfőbb vezetőjén?”

Utolsó éveiben befolyása csökken. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszuson nem jut érdemi, tudományos rangjához méltó szerephez (Kelemen, 2007, 148.). Húsz év után lemond a Magyar Pedagógiai Társaság elnöki posztjáról is. Az 1927–28-as tanévben az egyetem rektora lesz, utolsó professzori éveiben szinte kizárólag a kutatómunkának és a tudományos utánpótlás nevelésének szenteli életét (Németh, 2005, 320.).

1937-ben az akkor már két éve halott tudós *Didaktikájáról* az őszinte tisztelet hangján szóló kiváló tanítvány, Prohászka Lajos így emlékezett meg: „Az új mozgalmak eszméiből viszonylag kevés foglaltatik benne. Ebben nagy előnye van a reformpedagógia szellemétől már megérintett művekkel szemben: Nem friss, de kimerült és nyugalmas, ezért ha talán nem követjük is, de mindenesetre eligazít.” (Prohászka, 1937, 19–20.)

Ma, a szocializmus pártpolitikai kavargásainak korában szükségesnek látszik megállapítani, hogy a nevelés individuális és szociális jellege közt teljes egyensúlynak kell lenni, s korántsem szabad ennek az egyensúlynak a társas közösségnek, még kevésbé a tömegek közösségének javára megbillennie. A nevelésnek nem szabad annyira szociális jellegűnek lennie, hogy az egyén jelentősége csökkenjen. Az egyéniség kíméletet és gondoskodást kíván magának a társadalomnak az érdekében. Nem szabad sohasem feledni, hogy az az erő, amely teremt, nem a tömegekben rejlik, bármely nyelvek legyenek is.

Összegzés

Fináczy Ernőnek életében és halála után is bőven kijutott dicséretből és kritikából egyaránt. Rá emlékezve felidézésre ajánlom az *Elméleti pedagógiában* megfogalmazott gondolatait: „Amidőn azonban így hangsúlyozom a nevelés szociális vonatkozásait, nem szeretném, ha félreértene valaki. Ma, a szocializmus pártpolitikai kavargásainak korában

szükségesnek látszik megállapítani, hogy a nevelés individuális és szociális jellege közt teljes egyensúlynak kell lenni, s korántsem szabad ennek az egyensúlynak a társas közösségnek, még kevésbé a tömegek közösségének javára megbillennie. A nevelésnek nem szabad annyira szociális jellegűnek lennie, hogy az egyén jelentősége csökkenjen. Az egyéniség kíméletet és gondoskodást kíván magának a társadalomnak az érdekében. Nem szabad sohasem feledni, hogy az az erő, amely teremt, nem a tömegekben rejlik, bármely nagyok legyenek is. Az egyes ember lelkében születnek meg a tudomány, irodalom, művészet, gazdaság területeit megtermékenyítő eszmények, minden társadalmi haladás sarkallói és rugói.” (Fináczy, 1937, 28.)

Jegyzet

(1) A felvilágosodás igazságának hordozója maga az ember, amiből következett a felvilágosodás absztrakt individualizmusa és szubjektívizmusa. (Mályusz, 2002, 59.).

(2) Fináczy Ernőnek a Pázmány Péter Tudományegyetem Tanácsának 1928. május 14-i ülésén elhangzott *Újabb pedagógiai törekvések* című beszéde, melyben név szerint bírált olyan, gyakran idézett szerzőket, mint Ellen Key, Rühle, Haufe, Gurlitt, Pudor, Wyneken.

(3) Az erkölcs itt racionalisztikus erkölcs, mely a józan észen alapszik; a hasznavehetőség pedig kifejezetten utilitarizmus, az életben való alkalmazhatóság. A kettő együtt eredményezi az egyén és a köz boldogságát.

(4) Vagyis olyan értékmérőre gondolt, mely nem függ a szubjektív mérlegeléstől vagy az éppen aktuális kultúrállapottól.

(5) A 18. század egyik legnevesebb oktatási szakértője, Caradeouc de la Chalotais *Essai d'éducation nationale ou Plan d'études de la jeunesse* (Tanulmány a nemzeti nevelésről vagy tanulmányi terv a fiatalság számára) című, 1763-ban megjelent javaslatában azt írja, hogy az oktatás túlságosan is az antik világ felé fordult, elhanyagolja az új ismereteket és kolostori szellemet áraszt. Le is vonja a következtetést: „a mi nevelésünknek nincs semmi köze erkölcsünkhez”. Ezt meg kell változtatni, s olyan iskolát kell létrehozni, amely a ma szükségleteit elégíti ki (Köpeczi, 1986, 219.).

(6) A gyorsírás vagy szaporairás gyakran volt vita tárgya a hazai pedagógiai irodalomban. Az ügy fontosságát jelzi, hogy 1926-ban „gyorsírásügyi” kormánybiztost neveztek ki. Ebben az időszakban több mint hússzerezen tanultak gyorsírásat.

Irodalom

Balogh László (1995): Fináczy Ernő Elméleti pedagógiája. In: Fináczy Ernő: *Elméleti pedagógia*. Budapest.

Chaunu, Pierre (1998): *Felvilágosodás*. Osiris, Budapest.

Fehér Katalin (1999): *A felvilágosodás pedagógiai eszméi Magyarországon*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.

Fináczy Ernő (1928): *Újabb pedagógiai törekvések*. Elhangzott a Pázmány Péter Tudományegyetem Tanácsának 1928. május 14-i ülésén.

Fináczy Ernő (1937): *Elméleti pedagógia*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest. = uő (1995): *Elméleti pedagógia*. Budapest.

Fináczy Ernő (1994): *Didaktika*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Fináczy Ernő (2000): *Feljegyzései*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Galilei, Galileo (1986): *Matematikai érvelések és bizonyítások két új tudományág, a mechanika és a mozgások köréből: a függelékben néhány merevtest súlypontjának vizsgálatával*. Európa, Budapest.

Kant Immanuel (1991): A gyakorlati ész kritikája. In: uő: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat, Budapest.

Kant, Immanuel (2004): *A tiszta ész kritikája*. Atlantisz, Budapest.

Kelemen Elemér (2007): *A nevelésügyi kongresszusok története*. Iskolakultúra, Pécs.

Köpeczi Béla (1986): *A francia felvilágosodás*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Mályusz Elemér (2002): *Magyarország története a felvilágosodás korában*. Osiris Kiadó, Budapest.

Németh András (2005): *A magyar pedagógia tudománytörténete*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Prohászka Lajos (1937): *Az oktatás elmélete*. Budapest.

Pukánszky Béla és Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Zombai Tamás

PTE, Oktatás és Társadalom Doktori Iskola